

PM 2020-12-09

Enskildas rättigheter vid genomförandet av storskaliga samhällsprojekt

om konsten att ta från de fattiga och ge till de rika

Under de senaste 150 – 200 åren har det svenska samhället förändrats i grunden – till det bättre. Den samhällsförändringen har möjliggjorts bl a genom storskaliga projekt. Det har byggts järnvägar, motorvägar, stamnät för el-överföring och vattenkraftsdammar för produktion av elektrisk kraft, för att nämna några. Självklart har detta inte kunnat ske utan att enskilda intressen ibland fått stå tillbaka för ”det allmännas bästa”. Omvandlingen har emellertid skett mot bakgrund av en rättighetslagstiftning som i någon mån balanserat det allmännas intresse mot den enskildes – nämligen expropriationslagstiftningen. I stort sett alla lagar som möjliggör tvångsvisa förfoganden gentemot enskild, har hänvisat till expropriationslagens bestämmelser om hur en rättegång ska gå till, och vilken ersättning som skall utgå till den enskilde, för den skada som expropriationsföretaget medför.

Enskildas rättigheter förstärktes 1994 genom inkorporerandet av Europakonventionen i den svenska rättsordningen, där bl a art 6 om access to justice, innebar något väsentligt nytt. Till detta kommer att expropriationslagstiftningens skydd för den enskilde förstärktes väsentligt 2010, när en del regler om hur värderingen skulle gå till ändrades.

Mot den här bakgrunden är regleringen i Miljöbalken 32 kap om ersättning för miljöskada ett stort steg tillbaka.

Visserligen finns i Miljöbalken (MB) regler om rätt till ersättning för enskild som drabbas av de olägenheter som en miljöfarlig verksamhet orsakar, men – reglerna är i praktiken inte möjliga att använda. Det finns en tidsaspekt och det finns en kostnadsaspekt som leder till att den enskilde i praktiken blir helt rättslös. Den enskilde har med nuvarande regler inte tillgång till en *rättvis* rättegång.

Om man börjar med tidsaspekten. Ett komplicerat ärende där många sakägare berörs, som börjar med ett initialt samråd, och avslutas med en dom i Mark- och miljööverdomstolen, kan mycket väl ta 5 år i anspråk. Under den tiden kan en sakägare visserligen hävda att han redan på grund av förfarandet lider en ersättningsgill ”ren förmögenhetskada”. Här ställs den enskilde med begränsade resurser, att driva en rättegång mot en part som i praktiken har obegränsade resurser. Processprognosen för den enskilde är dessutom urusel – på grund av bevisreglerna och parternas utredningsresurser. En sådan rättegång kommer att bli mycket dyrbar och med stor obalans. Part som förlorar får betala motpartens rättegångskostnader. Jag känner inte till att någon sådan rättegång initierats. Det här är regler som i det praktiska rättslivet saknar betydelse.

Som enskild sakägare får man nog räkna med ett initialt interregnum om fem år, under den tid som tillståndsprövningen pågår.

Om tillstånd till den miljöfarliga verksamheten lämnas, har exploatören normalt sett fem år på sig att utföra den tillståndsgivna anläggningen. Under den tiden är berörd sakägare hänvisad till ersättning för ”ren förmögenhetsskada”. Att under den här tiden inleda en rättegång faller av samma skäl som under den initiala prövningsprocessen.

Man får nog räkna med att det kan ta upp till 10 år innan det för en berörd sakägare i praktiken är möjligt att inleda en rättegång för att få ersättning för den skada som den miljöfarliga verksamheten orsakar. En sådan rättegång anhängiggörs hos Mark-och miljödomstolen och kan komma att slutligt avgöras av Mark- och miljööverdomstolen. Part som förlorar får betala motpartens rättegångskostnader. En sådan rättegång tar ytterligare några år i anspråk.

När det gäller rättegångskostnadsansvar finner man att obalansen mellan parterna är påtaglig. Dessutom – om den enskilde sakägaren skulle få framgång i en rättegång om rätt till ersättning för miljöskada, har han fått vänta mellan tio och femton år på utbetalning av den ersättning han är berättigad till.

Det här är en ordning som står i stark kontrast mot vad som tidigare gällt, i de fall omfattande samhällsändringar krävt genomförandet av storskaliga projekt. Att rätta till denna obalans mellan exploatör och enskilda sakägare är dessutom mycket enkelt.

MB har en bestämmelse i 32 kap 1 §

”En ren förmögenhetsskada som inte har orsakats genom brott ersätts dock endast om skadan är av någon betydelse”.

Huruvida en enskild sakägare drabbas av en skada som ”är av någon betydelse” kan mycket väl prövas i samband med prövning av tillståndsärendet för den miljöfarliga verksamheten. Så sker inte idag.

MB har en annan bestämmelse (MB 32 kap 11 §) om skyldighet för en verksamhetsutövare att lösa in en fastighet om fastigheten blir onyttig för ägaren, eller om det uppstår ”synnerligt men” vid användningen. Det är också en fråga som borde kunna prövas i tillståndsärendet. Så sker inte heller.

Den nuvarande ordningen, där en enskild sakägare lämnas helt utan rättsskydd, när värdet på hans/hennes fastighet/verksamhet, påverkas negativt av en miljöfarlig verksamhet med stor omgivningspåverkan, strider enligt min bedömning mot Europakonventionen artikel 6ⁱ, den strider mot Regeringsformen 2 kap 15 §ⁱⁱ, och den strider mot HD:s praxis, så som den kommer till uttryck i bl a rättsfallet NJA 2018 sid 753. ⁱⁱⁱ

De ändringar som 2010 gjordes i expropriationslagen behöver följas upp. Vid en samhällsändring som kräver att storskaliga projekt genomförs, har den enskilde samma

behov av skydd idag, som under föregående tidsepoker, när vår nuvarande välfärd byggdes upp.

Slutsats – Jag har svårt att se att en kommun kan tillstyrka en vindkraftsetablering om inte, 1. ovanstående rättssäkerhetskrav är uppfyllt, där fråga om ”skada av någon betydelse” prövats i ett initialt skede, och/eller fråga om skyldighet att lösa in fastighet som drabbats av synnerligt men prövats, utan kostnad för enskild sakägare, och dessutom 2. rättegångskostnadsreglerna i expropriationslagen kommer att tillämpas för den händelse ersättningsfrågan behöver prövas av domstol.

För att undvika varje möjlighet till missförstånd. En kommun torde inte kunna villkora en tillstyrkan av en vindkraftsanläggning. Däremot kan en kommun motivera sitt avslag med att kravet på rättssäkerhet för enskilda sakägare inte är uppfyllt.

Som ovan

Hans Kindstrand

ⁱ **Europakonventionen Art 6** ”Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till *en rättvis* (eg kurs) och offentlig förhandling *inom skälig tid* (eg kurs) och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag.....”

ⁱⁱ **RF 2:15** ”Vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. *Den som genom expropriation eller något annat sådant förfogande tvingas avstå sin egendom ska vara tillförsäkrad full ersättning för förlusten.....*” (eg kurs)

ⁱⁱⁱ **NJA 2018 s 753** HD bl a

”Enligt artikel 1 i tilläggsprotokollet ska varje fysisk eller juridisk person ha rätt till respekt för sin egendom.....”. ” Enligt Europadomstolens praxis innefattar egendomsskyddet ett krav på att ingrepp ska vara proportionerliga. *Även om det finns ett allmänt intresse som kan motivera ingreppet måste det vägas mot den enskildes intresse, och åtgärden måste genomföras på ett sådant sätt att den inte innebär en oskälig börda för den enskilde.....*” (eg kurs)